

Marzena Szczepańska

Inspektor Wydziału Inwestycji Urzędu Miasta Lublin
Doktorant II roku studiów doktoranckich na Wydziale Prawa
i Administracji UMCS w Lublinie

WYKŁADNIA OŚWIADCZEŃ WOLI część II

10. Wykładnia oświadczeń woli uze- wnętrznionych w postaci językowej – metoda obiektywna (normatywna)

W przypadku, gdy pomiędzy stronami czynności prawnej składającymi swoje oświadczenia woli nie wystąpił konsensus i strony nie porozumiały się już od samego początku, organ interpretujący oświadczenia woli powinien sięgnąć do metody obiektywnej, ze szczególnym uwzględnieniem najważniejszego środka służącego podmiotom prawa do komunikowania się między sobą, a zatem także do składania oświadczeń woli, którym jest język, rozumiany jako systemowo ułożone słowne znaki, jednakże z uwzględnieniem kontekstu sytuacyjnego im towarzyszącego oraz pozawerbalnych kanałów komunikacji językowej.¹

10.1. Językowe reguły interpretacyjne

Bezpośrednie odwołanie do językowych reguł interpretacyjnych i tym samym nakaz ich zastosowania w procesie wykładni oświadczenia woli, zawiera art. 65 § 2 kodeksu cywilnego, w którym ustawodawca wskazał na „dosłowne brzmienie” umowy. Jednakże reguły te nie będą miały pierwszorzędного znaczenia w przypadku wystąpienia pomiędzy stronami czynności prawnej faktycznego konsensusu. Wiodąca rola reguł językowych w procesie dokonywania wykładni przypada dopiero w przypadku, gdy istnienia owego konsensusu

w chwili składania oświadczeń woli nie da się udowodnić.

Zaznaczenia wymaga fakt, że przy dokonywaniu wykładni oświadczeń woli, do ustalenia znaczenia słownych znaków językowych stosuje się powszechne reguły językowe, a w przypadku rozbieżności znaczeniowych, organ interpretujący może skorzystać z pomocy słowników (zawsze z kilku), bądź w razie takiej konieczności z pomocy biegłych.

Jeżeli strony czynności prawnej należą do zbiorowości regionalnej i posługują się funkcjonującym w niej dialektem, do interpretacji ich oświadczeń woli, obok powszechnych reguł językowych, powinny być zastosowane dyrektywy znaczeniowe podsystemów językowych z ich pierwszeństwem w stosunku do reguł powszechnych w razie wystąpienia pomiędzy nimi kolizji. Natomiast w przypadku, gdy strony należą do różnych zbiorowości posługujących się odmiennymi dialektami, wówczas składający oświadczenie woli formułuje je w swym dialekcie na własne ryzyko, narażając się na niebezpieczeństwo odmiennego zrozumienia tego oświadczenia przez adresata. Wspomniane dyrektywy znaczeniowe podsystemów językowych można odnaleźć w szczególności w ustalonych zwyczajach, do których odsyła ustawodawca zapisem zawartym w § 1 art. 65 kodeksu cywilnego, gdyż to właśnie one są efektem pewnej powszechnie stosowanej praktyki społecznej, a także w prawie międzynarodowym, czy też ustaleniach organizacji handlowych.²

¹ Z. Radwański, Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, 1992, s. 10-11.

² Ibidem., s. 85-94.

W celu dokonywania wykładni językowej oświadczenia woli zawartego w umowie sporządzonej w kilku językach, w której nie zaznaczono, która wersja językowa ma być rozstrzygająca w przypadku powstania rozbieżności interpretacyjnych, do ustalenia jej treści należy przyjąć tę wersję, która została sporządzona jako oryginalna, i na podstawie której dokonano następnie tłumaczenia na pozostałe języki, a w razie wątpliwości należy przyjąć tę wersję języka, w której prowadzono negocjacje.³

10.2. Reguły językowe a kontekst językowy

W toku przeprowadzania procesu wykładni oświadczenia woli przy użyciu językowych reguł interpretacyjnych, należy zawsze pamiętać, by ustalenia znaczenia poszczególnych znaków językowych dokonywać w kontekście innych wypowiedzi towarzyszących interpretowanym słowom lub zwrotom i tworzących z nimi pewną nierozzerwalną logiczną całość. Uwzględnienie tej dyrektywy pozwoli na bardziej prawdopodobne i wierniejsze odtworzenie wewnętrznej woli stron, ich intencji oraz zamiarów. W przypadku składania oświadczeń ustnych, w ramach których następuje werbalna komunikacja stron w postaci dyskursu, w szczególności w przypadku prowadzenia negocjacji kończących się zawarciem umowy, za inne wypowiedzi towarzyszące należy uznać wypowiedzi obu stron.

Niekiedy na językowy kontekst oświadczenia woli składają się treści innych czynności prawnych, z którymi powiązane jest interpretowane oświadczenie, choćby poprzez fakt wywołania skutku prawnego w postaci ustania bądź zmiany istniejącego już stosunku zobowiązaniowego, wynikającego właśnie z treści tych powiązanych czynności prawnych. Przykładem może być zbycie wierzytelności. Otóż Sąd Najwyższy

w następstwie rozpoznania kasacji strony powodowej uznał, że skuteczne jest zbycie wierzytelności, nie oznaczonej dokładnie w umowie przelewu, jeżeli można ją określić na podstawie treści stosunku zobowiązaniowego, z którego wynika. Sąd Najwyższy stwierdził ponadto, że jeżeli zbywca jest podmiotem kilku wierzytelności, to nie ma przeszkód, aby na podstawie jednej umowy dokonał ich zbycia.⁴

Dokonując wykładni językowej należy także pamiętać o uwzględnieniu w jej toku wszelkich definicji bądź innych wyrażen określających znaczenie słów lub zwrotów użytych w oświadczeniu przez strony czynności prawnej, gdyż mogą one spowodować ustalenie zupełnie innego znaczenia oświadczenia woli, żeby należało mu nadać stosując powszechne reguły językowe, a ponadto znaczenie nadane przez definicje lub wyrażenia jest wiążące nie tylko dla stron czynności, lecz także dla interpretatora oświadczenia woli.

Na uwzględnienie w procesie wykładni zasługują także okazjonalnie użyte przez strony wyrażenia, takie jak „dziś”, czy „ten”, które nie mając w języku powszechnym jakiegoś specjalnego przyporządkowania, użyte w konkretnej sytuacji zyskują określone znaczenie i powodują powstanie określonych skutków prawnych.⁵

10.3. Reguły językowe a kontekst sytuacyjny

Każdemu oświadczeniu woli składanemu przez strony czynności prawnej towarzyszą pewne tworzące jego tło okoliczności, występujące w postaci zjawisk, zdarzeń, faktów, procesów, czy stanów rzeczy, przy czym są to zarówno okoliczności aktualne dla chwili ujawnienia się woli na zewnątrz, jak i wcześniejsze, poprzedzające ten moment.

Dla prawidłowego przeprowadzenia procesu wykładni oświadczeń woli najistotniejsze będą jednak tylko te z nich, które

³ Propozycje zawarte w Europejskim Prawie Umów, które w opinii Z. Radwańskiego zawartej w: System Prawa Prywatnego, Tom 2, Prawo cywilne, część ogólna, str. 70, winny być stosowane także w systemie polskiego prawa.

⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 05.11.1999 roku SN III CKN 423/98, OSNC 2000, nr 5, poz. 92.

⁵ Z. Radwański, System Prawa Prywatnego, Tom 2, Prawo cywilne, część ogólna, s. 71-72.

mają doniosłość prawną, a zatem są istotne dla zrekonstruowania przekazanych językowym kodem treści myślowych podmiotów składających oświadczenia woli.

Wśród okoliczności towarzyszących można wyróżnić pewne ich typy. Będą to:

- pozawerbalne kanały komunikacji językowej, odgrywające istotną rolę w szczególności w potocznych, bezpośrednich kontaktach „twarzą w twarz”, którymi są między innymi różnego rodzaju gesty, mimika twarzy, intonacja głosu, czy dystans przestrzenny, wskazujące na to, czy określone wyrażenie językowe zostało wypowiedziane na serio, czy stanowi tylko element negocjacji, bądź wskazujące, czy proces rokowań został zakończony zawarciem umowy;
- społeczna charakterystyka podmiotów procesu komunikacyjnego, mogąca mieć wpływ na interpretację komunikatów językowych z uwagi na społeczną przynależność tych podmiotów do pewnych grup i ich występowanie w określonych, przypisanych tym grupom rolach społecznych, rozpoznawalnych na podstawie czasu, miejsca, otoczenia, niekiedy także ubioru (np. targowisko, lokal przedsiębiorstwa, scena teatralna lub plan filmowy, urząd, toga, czy przyjęcie towarzyskie);
- historia wspólnych doświadczeń i dotychczasowych kontaktów, która może wskazywać na kierunek interpretacji oświadczenia woli z uwzględnieniem dotychczasowego rozumienia użytych w oświadczeniu zwrotów językowych, czy niejasnych sformułowań umowy, przyjmując, że strony w swych kontaktach pozostają konsekwentne co do ich językowego znaczenia,⁶ na którą wskazuje także w art. 8, ust. 3 Konwencja wiedeńska, poprzez odwołanie do ukształtowanej między stronami uprzedniej praktyki;⁷

- przebieg konwersacji poprzedzający złożenie oświadczenia woli, w szczególności prowadzonych negocjacji lub innych interakcji stron, o których również wspomina Konwencja wiedeńska we wspomnianym artykule.

Dokonując wykładni oświadczeń woli należy pamiętać, że w języku naturalnym występują różnego rodzaju wady wypowiedzi w postaci różnorodnych wieloznaczności, niedookreśloności, czy metafor, które w toku procesu interpretacyjnego mogą być eliminowane poprzez wybór jednego ze znaczeń, czy przez dookreślenie. Jednakże zabiegi takie nie są dopuszczalne, jeśli w świetle reguł językowych sens wypowiedzi jest jednoznaczny, chyba że na mocy art. 65 kodeksu cywilnego zezwalającego na przyjęcie sensu wypowiedzi odbiegającego od ogólnej normy, strony czynności prawnej, mając wspólną wiedzę językową, z uwagi na towarzyszące użyciu znaków językowych okoliczności, poddały je dookreśleniu albo nawet modyfikacji przez nadanie im odmiennych od systemowo przyjętych znaczeń.⁸

10.4. Reguły językowe a cel oświadczenia woli - dyrektywa celowościowa

Konieczność odwołania się w procesie wykładni do „celu” oświadczenia woli, należącego do pozajęzykowych wskaźników wykładni oświadczeń woli wynika z nakazu zawartego w § 2 art. 65 kodeksu cywilnego.

Celem oświadczenia woli jest pewien przyszły stan leżący poza treścią oświadczenia, który ma być zrealizowany dopiero w następstwie spełnienia zobowiązania wynikającego z dokonanej czynności prawnej, do którego zmierzają składający oświadczenie woli i z tego tytułu podejmują określone działania umożliwiające osiągnięcie tego stanu. Należy zatem uznać, że czynność prawna (cel bliższy) stanowi pe-

⁶ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 04.01.1975 roku SN III CRN 160/75, OSP 1977, nr 1, poz. 6.

⁷ Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, sporządzona

w 11.04.1980 roku w Wiedniu (Dz.U. z 1997r. Nr 45, poz. 286).

⁸ Z. Radwański, System Prawa Prywatnego, Tom 2, Prawo cywilne, część ogólna, s. 73-75.

wien środek do osiągnięcia celu czynności (cel dalszy), który może odnosić się do wielu stanów rzeczy zwanych celami społeczno-gospodarczymi bądź życiowymi, nadającymi sens dokonywania przez podmioty prawa czynności prawnych wyrażających ich potrzeby i interesy.

Od „celu” oświadczenia woli należy odróżnić jego „treść”. W kodeksie cywilnym można znaleźć szereg przepisów, poprzez które ustawodawca dał wyraz odrębności tych pojęć.⁹ Ponadto, zgodnie z ogólną zasadą interpretacyjną, zwrotom językowym występującym w jednym akcie normatywnym należy przypisywać to samo znaczenie, zatem pojawienie się w ustawie pojęć „celu” i „treści” daje wyraz racjonalnego działania ustawodawcy skierowanego na znaczeniowe ich rozdzielenie.

Odróżnienie celu oświadczenia od jego treści stanowi dylemat w doktrynie prawnej, jednakże zasadne wydaje się stanowisko odwołujące się do teorii doniosłości prawnej oświadczeń woli, zgodnie z którą do treści czynności prawnej należą ustanowione i określone przez jej strony, indywidualne i wiążące reguły postępowania, wskazujące w sposób jednoznaczny, bądź luźniejszy stan rzeczy, jaki ma być osiągnięty działaniami jednej lub obu stron. Doskonałym przykładem będzie tutaj umowa spółki uregulowana art. 860 § 1 kodeksu cywilnego, zgodnie z którym wspólnicy zobowiązują się dążyć do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego, a także wszelkie zobowiązania rezultatu, w których jedna ze stron zobowiązuje się do realizacji określonymi bądź nieokreślonymi w umowie działaniami, umówionego stanu rzeczy (np. umowa o dzieło – art. 627 kodeksu cywilnego).

Istotną dla procesu wykładni oświadczeń woli jest kwestia dotycząca ustalenia czyjego interesu dotyczy cel czynności prawnej i w jaki sposób dokonać tego ustalenia. W doktrynie występuje kilka hipotez, przy czym każda z nich jest kontrowersyjna. Są to: koncepcja obiektywne-

go rozumienia celu, koncepcja uzgodnionego celu umowy i koncepcja zamierzonego przez jedną stronę celu umowy. Jednakże zasadny wydaje się pogląd, wychodzący z generalnego założenia art. 65 § 1 kodeksu cywilnego oraz znajdujący oparcie także w innych jego przepisach,¹⁰ że oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których zostało złożone, zasady współżycia społecznego, uznając, że konsekwencje prawne złożonych oświadczeń woli należy wiązać z celem zamierzonym przez jedną ze stron, jednocześnie wiadomym drugiej stronie. Zatem jeśli jedna strona, dokonując czynności prawnej, wiedziała lub powinna była wiedzieć, jaki stan rzeczy zamierza osiągnąć druga strona, to taki stan rzeczy powinien być uwzględniony przy interpretacji oświadczenia woli.¹¹

Nakaz zawarty w § 2 art. 65 kodeksu cywilnego, dotyczący badania celu umowy (oświadczenia woli), wcale nie oznacza, że cel ten zawsze należy ustalić, zwłaszcza w sytuacji, gdy badania takie nie przyniosą rezultatu. Wówczas celu umowy nie uwzględnia się w procesie wykładni oświadczenia woli, gdyż organ dokonujący interpretacji nie ma obowiązku prowadzenia z urzędu dowodów w celu ustalenia celu umowy, ma on jedynie zgodnie z dyspozycją przepisu, uwzględnić cel umowy na tle informacji uzyskanych normalną drogą. Ponadto należy zauważyć, że niekiedy cel umowy nie jest istotny dla procesu wykładni.

Cel oświadczenia woli (umowy) powinien być brany pod uwagę zawsze wraz z innymi regułami wykładni i na równi z nimi. Dyrektywa taka została wprost wyrażona w treści przepisu art. 65 § 2 kodeksu cywilnego, gdzie ustawodawca wskazał, że zarówno zamiar stron, jak i cel umowy może mieć większą doniosłość od dosłownego brzmienia umowy. Jednakże nie zawsze celowościowa reguła wykładni jest regułą pewną, gdyż jak wcześniej

⁹ art. 58 § 1, art. 353¹ i 354 § 1, art. 412, i 491 § 2, art. 492 i 493 § 2, art. 495 § 2 kodeksu cywilnego.

¹⁰ art. 491 § 2 zdanie drugie, art. 492 i 493 kodeksu cywilnego.

¹¹ Z. Radwański, Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, 1992, s. 105-114.

wspomniano, nie zawsze da się ustalić cel umowy, albo też nie zawsze da się go ustalić z taką dokładnością, by możliwe było jego wykorzystanie do procesu wykładni oświadczenia woli (umowy), zwłaszcza, że cel umowy można osiągnąć różnymi środkami i to strony w ramach swobody umów, w zasadzie same decydują, przy pomocy jakiej umowy (treści) do niego dotrą. Najpewniejsze zatem przy dokonywaniu interpretacji oświadczeń woli są językowe reguły wykładni.

10.5. Życzliwa interpretacja oświadczenia woli – *favor contractus*

Zakładając, że wszystkie oświadczenia woli w sensie prawnym, składane przez racjonalnych uczestników obrotu prawnego korzystających z efektywnych środków dla osiągnięcia zamierzonego celu, uzewnętrzniane są w celu wywołania określonych skutków prawnych, można przyjąć, że w przypadku, gdy w toku wykładni tych oświadczeń nie da się ustalić ich sensu, to należy wówczas przyjąć takie ich znaczenie, jakie nie będzie sprzeczne z obowiązującymi przepisami prawa i zasadami współżycia społecznego. Przyjęcie takiego założenia pozwala na zastosowanie dyrektywy wykładni oświadczeń woli zwanej *favor contractus*, w myśl której w procesie interpretacji należy raczej przyjąć takie rozumienie oświadczenia woli, na jakie pozwala na utrzymanie ważności czynności prawnej, niż kwalifikowanie jej jako nieważnej i dokonywanie jej ponownie. Jest to zatem życzliwa interpretacja oświadczenia woli, sprzyjająca zwłaszcza dzisiejszym szybkim działaniom uczestników obrotu prawnego, preferująca uznawanie ważności czynności przed koniecznością ich powtarzania.¹²

W przepisach kodeksu cywilnego reguła życzliwej interpretacji oświadczenia woli została wyrażona wprost tylko w art. 948 § 2 w odniesieniu do testamentów, natomiast na jej założeniach oparta została zasada zawarta w art. 58 § 3, mówiąca, że czynność prawna zachowuje ważność

¹² Z. Radwański, System Prawa Prywatnego, Tom 2, Prawo cywilne, część ogólna, s. 80-81.

w razie nieważności jej części. Jednakże za przyjęciem jej jako dyrektywy ogólnej przemawia wiele wskazanych powyżej argumentów. Także i w orzecznictwie można odnaleźć przykłady jej zastosowania. W judykaturze Sądu Najwyższego utrwalony jest pogląd, że nie pozostaje w sprzeczności z prawem i zasadami współżycia społecznego umowa, na podstawie której pracownik otrzymując pomoc finansową ze strony pracodawcy (np. w celu uzyskania mieszkania albo w celu pokrycia kosztów szkolenia) zobowiązuje się do przepracowania u tego pracodawcy oznaczonego okresu.¹³

11. Wykładnia oświadczeń woli uzewnętrznionych w postaci pisemnej

11.1. Ogólne cechy języka pisanego

W odróżnieniu od komunikowania się podmiotów prawa przy pomocy języka mówionego zorganizowanego w czasie, składanie oświadczeń woli za pomocą języka pisanego odbywa się w przestrzeni dwuwymiarowej (w czasie i przestrzeni), poprzez przeniesienie znaków słownych - pierwotnych, na znaki graficzne - wtórne wyrażone w postaci tekstu pisanego, co powoduje jego większą trwałość.

Z uwagi na fakt, że pisanie i czytanie stanowią dwa odrębne akty, istotną cechą tekstu pisanego, jako przeznaczonego do zakomunikowania poprzez przeczytanie, jest jego odrębność i samoistość. Ważną cechą pisemnej wypowiedzi jest także identyfikowalność autora w przypadku utrwalenia tekstu oświadczenia woli w postaci pisma ręcznego oraz bardziej refleksyjnej

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28.07.1999 roku I PKN 180/99, Por. także wyroki: SN z dnia 10.04.1986 r., IV PR 94/86 - nie publikowany, wyrok SN z 04.06.1986 r., II CR 92/86, OSNCP 1987 z. 9, poz. 141, uchwała SN z 22.10.1987 r., III CZP 55/87, OSNCP 1989 z. 6, poz. 90, PiP 1991 nr 3, poz. 108 z glosą T. Zielińskiego; w odniesieniu do kosztów szkolenia - uchwała SN z 24.01.1974 r., III PZP 36/73, OSNCP 1974 z. 7-8, poz. 128, wyrok SN z 18.04.1980 r., IV PR 63/80, „Służba Pracownicza” 1980 nr 12, s. 28) źródło: <http://prawo.money.pl/orzecznictwo/sad-najwyzszy/>

w stosunku do wypowiedzi mówionych sposób wytwarzania. Od decyzji piszącego zależy bowiem to, kiedy przerwie on swą wypowiedź, czy ją przerobi, czy zmieni ustaloną kolejność, a wreszcie kiedy uzna za skończoną.

Jednakże w stosunku do języka pisanego stawiane są większe wymagania, niż w stosunku do języka mówionego, ponieważ przy jego odczytywaniu adresat nie ma możliwości zapoznania się z pozawerbalnymi i pozagraficznymi znakami towarzyszącymi autorowi w konstruowaniu oświadczenia woli w formie pisemnej.¹⁴

11.2. Ogólne reguły wykładni obiektywnej tekstów pisanych.

Podczas przeprowadzania procesu interpretacji, w odniesieniu do języka pisanego, należy stosować ogólną regułę wykładni zawartą w art. 65 § 1 kodeksu cywilnego. Poszczególne słowa i wyrażenia zamieszczone przez autora w dokumencie, należy interpretować z uwzględnieniem kontekstu, w jakim on występuje, a także z uwzględnieniem, i to w pierwszej kolejności, wszelkich definicji zamieszczonych w pisemnych oświadczeniach woli, a dopiero później z uwzględnieniem powszechnych reguł językowych.

Kolejnym krokiem winno być uwzględnienie związków treściowych występujących pomiędzy różnymi postanowieniami zamieszczonymi w tekście i dokonanie takiej ich interpretacji, by nie został utracony spójny i rozsądny sens regulacji. Należy także uwzględnić inne dokumenty powiązane z interpretowanym tekstem oraz wziąć pod uwagę, że pewne sprawy w ogóle mogły nie zostać uregulowane w interpretowanym tekście.

W związku z tym, że oświadczenia woli składane w formie pisemnej mogą mieć postać zarówno tekstu odręcznego, jak i tekstu drukowanego, sposób odzwierciedlenia języka pisanego ma tu bardzo istotne znaczenie dla dokonywania wykładni. Przesłanką konieczną dla uznania, że dane

oświadczenie woli zostało złożone przez osobę stawiającą znaki, co niekiedy przesądza o ważności czynności prawnej, jest złożenie przez nią pod tekstem drukowanym odręcznego podpisu, a niekiedy także osobiste napisanie przez nią całego tekstu oświadczenia woli ręcznym pismem i złożenie podpisu. Przykładem może być tu testament holograficzny uregulowanym art. 949 kodeksu cywilnego, który dla swej ważności i dla wywołania skutków prawnych musi zostać sporządzony przez testatora odręcznie. Wskazana tu reguła jest o tyle istotna, że znaki graficzne odręczne dokładniej wyrażają intencje składającego oświadczenie niż znaki drukowane. Zatem w przypadku powstania niespójności pomiędzy wyrażeniami odręcznymi a drukowanymi, interpretacji znaczenia tekstu powinno dokonywać się przywiązując większą wagę do zwrotów napisanych ręcznie.

Istotne znaczenie dla wykładni tekstu pisanego mają także podkreślenia i rozstrzelenia liter, rozmiar użytej czcionki drukarskiej, kursywa i barwa druku, a także przestrzenny układ poszczególnych słów, zwrotów czy zdań i uporządkowanie tekstu. Służą one zaakcentowaniu przez składającego oświadczenie woli, istotnych i zasługujących na szczególną uwagę czytającego postanowień oraz ich hierarchizacja.¹⁵

Jeżeli chodzi o cel umowy, podobnie jak w oświadczeniach uzewnętrzniowanych w formie językowej, w tekście pisany również nie musi on zostać wskazany *expressis verbis* i może być ustalany w oparciu o wyrażenia zawarte w tekście przy zastosowaniu ogólnych reguł i racjonalnego działania organu interpretującego.

Z uwagi na to, że teksty pisane charakteryzują się samodzielnością i odrębnością, w treści oświadczenia woli nie muszą znajdować się informacje dotyczące kontekstu złożenia oświadczenia woli, aczkolwiek mogą być w nim zawarte, w szczególności w odniesieniu do miejsca, czasu i właściwości podmiotów dokonujących danej czynności oraz łączących je stosunków ekonomiczno-gospodarczych. Za-

¹⁴ Z. Radwański, Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, 1992, s. 136-139.

¹⁵ Z. Radwański, System... op. cit., s. 82-84.

mieszczenia niektórych informacji dających możliwość późniejszego odczytania kontekstu oświadczenia woli wymagają wprost obowiązujące przepisy.¹⁶ Informacje dotyczące okoliczności złożenia oświadczenia woli mogą mieć wpływ na ustalenia poczynione w drodze wykładni, a zatem także na skutki prawne płynące z wyinterpretowanej treści oświadczenia. Dlatego też, pomimo istnienia pewnych ograniczeń dowodowych dotyczących czynności prawnych dokonanych w formie pisemnej, zawartych w przepisach kodeksu postępowania cywilnego, w żaden sposób nie jest ograniczone przeprowadzanie dowodów w celu wyjaśnienia i ustalenia sensu oświadczeń woli uzewnętrzniionych w formie pisemnej.¹⁷

12. Wykładnia konkludentnych oświadczeń woli

12.1. Zasada swobody wyrażania oświadczeń woli. Oświadczenia woli wyraźne a oświadczenia konkludentne

We współczesnych systemach prawnych powszechnie przyjmuje się zasadę swobody formy składania oświadczenia woli, zgodnie z którą oświadczenie to może być złożone przy użyciu jakichkolwiek znaków. W doktrynie, a także w obowiązujących przepisach można też zauważyć pewien wyraźnie rysujący się podział oświadczeń woli, czy też sposobów (form) ich wyrażania na wyraźne i konkludentne (*per facta concludentia*, dorozumiane, milczące).

W polskim ustawodawstwie konsekwentnie od 1933 roku zaczęto odchodzić o podziałów oświadczeń woli na wyraźne i konkludentne i w chwili obecnej, na mocy art. 60 kodeksu cywilnego, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę wewnętrzną w sposób dostateczny. Takie brzmienie przepisu w niewątpliwie klarowny sposób

daje wyraz zasadzie swobody formy wyrażania oświadczeń woli, a tym samym ogólnej regule dopuszczającej posługiwanie się przy składaniu oświadczeń woli wszelkimi możliwymi znakami komunikowania się między ludźmi, zarówno językowymi, jaki i pozajęzykowymi, jednakże nie zamyka drogi do tworzenia dla celów praktycznych i poznawczych podziałów systematyzujących sposoby wyrażania oświadczeń woli.¹⁸ Z tak sformułowanej przez ustawodawcę zasady wynika, że oświadczenie woli musi być złożone albo wyraźnie za pomocą takiego zachowania się, którego bezpośrednim celem jest ujawnienie na zewnątrz wewnętrznej woli, albo też w sposób dorozumiany, konkludentny, poprzez takie zachowanie się, które w zasadzie zmierza do innego celu, jednakże z zachowania tego dostatecznie, chociaż pośrednio wynika akt woli.¹⁹

Z uwagi na to, że nie wszystkie postacie oświadczenia woli odpowiadają powszechnym zasadom jasnego wyrażania myśli, przez co nie są wyraźne, zastosowanie znajdują reguły interpretacyjne służące usuwaniu zaistniałych niejasności i ustaleniu miarodajnej treści oświadczenia woli. Jednakże w niektórych przypadkach przepisy prawa wymagają, by składane oświadczenia woli formułowane były wyraźnie. Wymóg taki stawia przepis art. 952, dotyczący sporządzenia testamentu ustnego, w którego sprawie wypowiedział się także Sąd Najwyższy, który stwierdził, że ustny testament szczególny mogą sporządzić także osoby głuchonieme posługując się gestykulacją i innymi zachowaniami stanowiącymi swoistą mowę testatora.²⁰ Podobny wymóg stawia także przepis art. 571 § 2 kodeksu cywilnego, który mówi, że sprzedawca ponosi odpowiedzialność za wady, które nie zostały uznane za główne, tylko wówczas, gdy zostało to w umowie zastrzeżone. Sąd Najwyższy uznał także za sto-

¹⁶ Por. art. 92 ustawy z dnia 14.02.1991 roku - Prawo o notariacie (tekst jednolity Dz.U. z 2002r. Nr 42, poz. 369 ze zmianami).

¹⁷ Z. Radwański, Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, s. 143-144.

¹⁸ Ibidem, s. 162-164.

¹⁹ T. Filipiak, J. Mojak, M. Nazar, E. Niezbecka, Zarys prawa cywilnego, s.161.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.01.1982 roku III CRN 169/81, OSP 1983, Nr 7-8, poz. 151.

sowne wyjaśnić w swym orzeczeniu, że za „wyraźne zastrzeżenie” należy w tym przypadku uznać użycie języka, tak więc zastrzeżenie odpowiedzialności sprzedawcy musi być sformułowane w umowie.²¹

Jeżeli korzystając z reguł językowych nie można ustalić treści oświadczenia woli składanego w postaci językowej, wówczas należy uznać takie oświadczenie za niewyraźne.²²

12.2. Oświadczenia woli uzewnętrznione przez działania w sposób niejęzykowy.

Proces komunikowania się podmiotów prawa pomiędzy sobą może przebiegać nie tylko przy użyciu kodu językowego, na który składa się zarówno kod języka naturalnego, jak i inne powszechnie stosowane kody komunikowania się usystematyzowanymi znakami niewerbalnymi np. w postaci kodu języka migowego.²³ Komunikacja taka może odbywać się również przy użyciu indywidualnego kodu ustalonego przez strony czynności prawnej, którego nie można nazwać kodem językowym z uwagi na brak cechy powszechności, obok których można wyróżnić także i inne ich typy, a mianowicie typy niejęzykowe takie jak zachowania w postaci wyrażeń okazjonalnych oraz zachowania uwikłane w kontekst zwyczajów społecznych, do których znajdują zastosowanie wszystkie zasady i reguły wykładni, oczywiście z wyłączeniem językowych reguł interpretacyjnych.

Jednym z typów pozawerbalnych sposobów komunikowania się podmiotów prawa pomiędzy sobą są **indywidualne kody językowe** zbudowane z zestawów liter, cyfr lub dźwięków, niemające żadnego znaczenia w świetle reguł językowych, bądź posiadające takie znaczenie, jednakże inne niż ich powszechnie rozumienie, gdyż nadane w indywidualnym kodzie. Mogą to

także być substraty niecodziennie stosowanych materialnych znaków w postaci określonych pozycji flagi, wystrzałów w określonym w kodzie czasie i liczbie lub kolorze i inne. Kody takie stosowane są często w celu ukrycia treści oświadczenia woli przed niepożądanymi podmiotami zewnętrznymi w stosunku do czynności prawnej, bądź ze względów ekonomicznych lub praktycznych. Jeżeli odbiorca oświadczenia woli składanego indywidualnym kodem pozajęzykowym znał lub powinien był znać ustalony przez nadawcę kod, żeby uchronić się przed zarzutem niedołożenia należytej staranności przy rozpoznawaniu jego sensu, powinien tak interpretować złożone mu oświadczenie woli, jak zostało to ustalone w kodzie, nawet wówczas, gdy go pierwotnie nie akceptował.

W przypadku kodów indywidualnych pojawia się problem dowodowy, gdyż na mocy art. 6 kodeksu cywilnego, ta strona czynności prawnej, która powołuje się na oświadczenie woli utworzone na podstawie takich indywidualnych kodów, musi udowodnić ich funkcjonowanie, gdyż nie są one powszechnie znane.²⁴

Kolejnym typem pozawerbalnego sposobu składania oświadczeń woli są różnego rodzaju zachowania stanowiące **wyrażenia okazjonalne**, którym na mocy obowiązujących zwyczajów społecznych, przysługują przymioty wyodrębnionego z kontekstu znaku stanowiącego główny nośnik informacji. Może tu chodzić o różnego rodzaju gesty stanowiące równoznaczniki okazjonalnych wyrażeń, jak np. pionowe lub poziome poruszenie głową oznaczające odpowiednio „tak” lub „nie”, wskazanie palcem na konkretny przedmiot oznaczające „to” lub „tutaj”, czy ruch ręką stanowiący znak „przybicia” podczas zawierania umowy lub oddanie głosu w głosowaniu. Z uwagi na to, że semiotyczna funkcja tych gestów zmienia się w zależności od okoliczności ich użycia, sens wyrażeń okazjonalnych pozostaje niepełny, niedookreślony, wymagający dla określenia ich dokładnego znaczenia uzyskania dodatkowych

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.09.1977 roku I CR 375/77, OSN 1978, Nr 7, poz. 112.

²² Z. Radwański, System Prawa Prywatnego, Tom 2, Prawo cywilne, część ogólna, str. 93-96.

²³ Por. przywołany wcześniej Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.01.1982 roku III CRN 169/81.

²⁴ Z. Radwański, System... op. cit., s. 96-97.

danych, co powoduje, że są one uzależnione od konkretnego komunikatu.²⁵

Trzecim typem niewerbalnych oświadczeń woli są **zachowania, którym społeczne zwyczaje przypisują jakiegokolwiek znaczenie jedynie w pewnych typach sytuacji**, przy czym nie chodzi tu bynajmniej o jakiś język gestów, który na podstawie reguł semantycznych i syntaktycznych pozwoliłby na odtworzenie sensu tych zachowań, ale o pewien zestaw przejawianych w określonej sytuacji zachowań, interpretowanych przez pryzmat społecznych zwyczajów i dający w efekcie procesu wykładni konkretne i nie budzące wątpliwości wyniki. Szczególną doniosłość przy interpretacji pozawerbalnych oświadczeń woli złożonych w formie zachowań mają zwyczaje zmieniające się w rytmie społecznych przemian. Taka zmienność pozwala na przystosowanie funkcji czynności prawnych do realnych stanów rzeczy i uzgodnienia stosunków prawnych ze stosunkami rzeczywistymi, co dokonuje się w procesie zachowań komunikacyjnych, określonych kulturowymi regułami danego społeczeństwa. Zatem odbiorca oświadczenia woli powinien znać te reguły i otrzymywane sygnały interpretować stosownie do nich.²⁶

Przykładem omawianych niewerbalnych oświadczeń woli może być regulacja art. 69 kodeksu cywilnego, zgodnie z którą w przypadku, gdy na mocy ustalonych zwyczajów lub treści oferty nie jest wymagane złożenie oświadczenia woli o jej przyjęciu, a składający ofertę żąda natychmiastowego wykonania umowy dochodzi ona do skutku, jeśli druga strona we właściwym czasie przystąpi do jej wykonania. W takim przypadku, niewerbalne zachowanie zgodne z panującymi zwyczajami, w postaci wykonania umowy, może być uznane za oświadczenie woli o jej zawarciu.²⁷ Tak więc klient wkładający do koszyka w sklepie samoobsługowym wyłożo-

ny przez sprzedawcę towar z oznaczoną ceną, nie mówiąc ani jednego słowa zawierając umowę sprzedaży.

Innym przykładem niewerbalnego złożenia oświadczenia woli skutkującego wygaśnięciem stosunku zobowiązaniowego może być faktyczne zachowanie podmiotu prawa, które interpretowane w kontekście sytuacyjnym może być uznane za oświadczenie woli w sensie prawnym. I tak rozwiązanie umowy sprzedaży może nastąpić poprzez zwrócenie wadliwego towaru przez kupującego i przyjęcie go przez sprzedawcę bez zastrzeżeń.²⁸

W przypadku, gdy stosunek prawny umowy najmu zawartej na czas określony (art. 674 kodeksu cywilnego), o trwałym i odpłatnym charakterze uległ formalnemu zakończeniu, jednakże faktycznie trwa nadal, przy braku odmiennych interpretacyjnych wskazań, można uznać, że strony wyraziły zgodne niewerbalne oświadczenie woli o dalszym jego kontynuowaniu.

Jeśli natomiast chodzi o interpretację niewerbalnych zachowań wyrażających oświadczenie woli o udzieleniu pełnomocnictwa, czy też dotyczących wyrażenia zgody na dokonanie czynności prawnej przez inną osobę, to należy stwierdzić, że mamy tu do czynienia z ochroną dobrej wiary, dlatego też judykatura znacznie liberalizuje dyrektywy wykładni w tym zakresie. Na mocy art. 97 kodeksu cywilnego istnieje domniemanie prawne istnienia pełnomocnictwa osoby czynnej w lokalu przedsiębiorstwa. Otóż w przypadku działania osoby podejmującej działania w lokalu przedsiębiorstwa przeznaczonego do obsługi publiczności, w razie wątpliwości poczytuje się ją za umocowaną do dokonywania czynności prawnych, które zazwyczaj bywają dokonywane z osobami korzystającymi z usług tego przedsiębiorstwa. Sąd Najwyższy w swoim wyroku z dnia 17.12.1985 roku²⁹ wyraził pogląd, że umowa kupna-sprzedaży lub inna umowa zwią-

²⁵ Ibidem, s. 97.

²⁶ Z. Radwański, Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, s. 169-170.

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12.12.1996 roku I CKN 22/96, OSN 1997, Nr 6-7, poz. 75.

²⁸ Por. orzeczenie GKA z dnia 30.06.1960 roku RN 49/60, OSP 1961, Nr 4, poz. 102.

²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.12.1985 roku OSN 1986, poz. 184.

zana z obsługą konsumentów zawarta z pracownikiem przedsiębiorstwa handlowego lub produkcyjno-handlowego jest skuteczna jeżeli transakcja została dokonana w okolicznościach, w których zwyczajowo dokonuje się czynności prawnych.³⁰

12.3. Oświadczenia woli wyrażane w sposób milczący

Obok językowych i niejęzykowych sposobów komunikowania się uczestników obrotu prawnego, obejmujących ich określone czynne działania, należy wyróżnić bierne zachowanie (milczenie) podmiotu traktowane jako zachowanie znaczące (komunikacyjne), w szczególności jako swobodną postać oświadczenia woli.

W międzynarodowej literaturze cywilistycznej dominuje obecnie pogląd uznający, że w określonych sytuacjach bierne zachowanie człowieka - „milczenie” może być przekazywaniem pewnych myśli i w związku z tym wyrażać decyzje nakierowane na wywołanie konkretnych skutków prawnych tak samo jak słowa, czy inne aktywne zachowania, dlatego też należy je uznać za dopuszczalne konkludentne oświadczenie woli.³¹

Na forum międzynarodowym problematykę milczącego oświadczenia woli uregulowała Konwencja wiedeńska w art. 18 ust. 1 zd. 2, który stanowi, że samo milczenie lub pasywne zachowanie nie wyraża przyjęcia oferty. Jednakże użycie słowa „samo” jednoznacznie wskazuje, że „milczenie” rozpatrywane w kontekście innego zachowania i towarzyszących mu okoliczności oraz na podstawie zwyczajów, może być w świetle reguł interpretacyjnych określonych w art. 8 ust. 3 tej konwencji, uznane za przyjęcie oferty, a tym samym za złożenie oświadczenia woli.

Podobne poglądy wyraża polska doktryna prawna, a także szerokie orzecznictwo Sądu Najwyższego. Znaczeniowe reguły interpretacyjne mogą wiązać określony sens komunikatywny z występującym w określonej sytuacji milczeniem podmio-

tu, które może być wówczas na mocy art. 60 kodeksu cywilnego odczytane jako złożenie oświadczenia woli. A zatem w określonym kontekście sytuacyjnym „milczenie” staje się głównym nośnikiem informacji – postanowienia o wywołaniu określonych skutków prawnych, jednakże informacji znacznie treściowo ograniczonej do pozytywnego stwierdzenia „tak” (np. przyjęcie ofert), bądź do negatywnego stwierdzenia „nie”, jako reakcji na aktywne zachowanie się innego podmiotu wyrażającego nim komunikat. Najistotniejszym elementem procesu wykładni milczącego oświadczenia woli staje się więc kontekst, bez którego nie byłoby możliwe doszukanie się sensu i jakichkolwiek treści w „milczeniu” podmiotu, gdyż samo milczenie, w oderwaniu od kontekstu nic nie znaczy i nie można w związku z tym przypisać waloru oświadczenia woli w sensie prawnym.³²

Wśród różnych przypadków interpretacji „milczenia” zauważyć można takie, w których **obowiązujące przepisy prawne wiążą z „milczeniem” takie same skutki prawne, jak z oświadczeniem woli**, jednakże samego milczenia podmiotu prawa nie można kwalifikować jako oświadczenia woli, z uwagi na fakt, że owe skutki następują niezależnie od tego, czy z zachowaniem podmiotu można łączyć zamiar ich wywołania czy też nie.

Innym przypadkiem będzie „milczenie, z którym **norma prawna wiąże konsekwencje oświadczenia woli**. W takiej sytuacji milczenie należy traktować jako rzeczywiste oświadczenie woli, natomiast ową normę prawną, jako wiążącą obie strony czynności prawnej regułą interpretacyjną. Jednakże pamiętać należy, że samo milczenie nie ma żadnej wartości komunikatywnej, uzyskuje ją dopiero przez regułę interpretacyjną określającą kontekst sytuacyjny, kiedy „milczenie” staje się przekazem informacji.

Od milczenia niebędącego oświadczeniem woli, ale rodzącego skutki prawne oraz od milczenia będącego oświadczeniem woli rodzącym skutki prawne, należy od-

³⁰ Z. Radwański, System... op. cit., s. 98-99.

³¹ Z. Radwański, Wykładnia... op. cit., s. 177-178.

³² Ibidem, s. 178-179.

różnić sytuacje, w których z biernym zachowaniem się podmiotu, przepisy wiążą pewne konsekwencje prawne, a które są odrębnymi zdarzeniami prawnymi. Będą to między innymi zdarzenia określone w art. 18 § 3 kodeksu cywilnego, gdzie milczenie przedstawiciela ustawowego po upływie określonego terminu zastępuje jego zgodę na zawarcie umowy z osobą, której jest przedstawicielem, także w art. 103 § 2 gdzie milczenie osoby, w której imieniu zawarto umowę działając bez umocowania po upływie określonego terminu zastępuje jego potwierdzenie zawarcia umowy, a także 365 § 3 kodeksu cywilnego i art. 37 § 2 kodeksu rodzinnego.³³

Podstawą uznania „milczenia” za oświadczenie woli jest także **porozumienie stron**. Może ono nadawać „milczeniu” znaczenie oświadczenia woli, ale także może je uchylać, zwłaszcza w takich przypadkach, w których taki właśnie sens wyznaczony został obowiązującą normą prawną. Dobrym przykładem istnienia bądź nieistnienia porozumienia stron w zakresie interpretacji „milczenia” jako oświadczenia woli będzie art. 68² kodeksu cywilnego. Przepis ten mówi, że jeśli przedsiębiorca otrzymał od osoby, z którą pozostaje w stałych stosunkach gospodarczych, ofertę zawarcia umowy w ramach swojej działalności, brak niezwłocznej odpowiedzi poczytuje się za przyjęcie ofert. W takim przypadku mimo tego, że pomiędzy stronami nie nastąpiło wyraźne porozumienie co do takiej interpretacji „milczenia”, to jednak z mocy samego prawa należy je odczytywać jako oświadczenie woli o przyjęciu oferty. Natomiast jeśli oferent w złożonej przez siebie ofercie zaznaczył, że brak odpowiedzi w określonym terminie oznaczać będzie, że oblat ofertę przyjął, wówczas oblat nie jest związany taką interpretacją swojego „milczenia” ponieważ pomiędzy stronami zabrakło w tym zakresie porozumienia i pomimo obowiązywania wskazanej powyżej normy prawnej, w razie zaistnienia sporu oblat skutecznie mógłby powoływać się

na to, że do zawarcia umowy nie doszło z braku konsensusu.

Podstawą do traktowania „milczenia” jako oświadczenia woli są także **ustalone zwyczaje**, co znajduje uzasadnienie w treści art. 65 kodeksu cywilnego. Jednakże z uwagi na fakt, że zwyczaje nie są w naszym systemie samoistnym źródłem prawa, a jedynie klauzulami generalnymi, „milczenie” interpretowane przez ich pryzmat jako reguła wykładni może zostać jedynie uznane za „oświadczenie woli”, natomiast nie będzie można mu nadać mocy uchylającej inne oświadczenia, jak to jest w przypadku „porozumienia”.³⁴

W niektórych sytuacjach, gdy nie jest możliwe zakwalifikowanie „milczenia” jako oświadczenia woli w oparciu o przedstawione reguły oparte na normie, porozumieniu lub zwyczajach, teoria prawa daje możliwość zastosowania starej **średnio-wiecznej reguły „kto milczy, ten zdaje się przyzwalać w tych sytuacjach, w których mógł i powinien był mówić”**, zgodnie z którą milczenie uważa się za przyzwolenie wówczas gdy „milczący” mógł i powinien był mówić”, jednakże należy pamiętać, że nie chodzi tu o prawny obowiązek „mówienia”, z którego zaniechaniem („milczeniem” gdy powinno się mówić) wiązałby się skutek w postaci zastępczego złożenia oświadczenia woli. Jeśli norma prawna nakłada na podmiot obowiązek „mówienia”, a on „milczy”, wówczas naruszenie tej normy może skutkować jedynie powstaniem obowiązku odszkodowawczego. Nigdy natomiast nie powstanie obowiązek wykonania świadczenia, do którego ktoś powinien był się zobowiązać. Dobrym przykładem będzie tutaj art. 736 kodeksu cywilnego, który nakłada na tego, kto zawodowo trudni się załatwianiem czynności dla drugich, obowiązek zawiadomienia dającego zlecenie, jeżeli nie chce jego zlecenia przyjąć. Z niedopełnieniem tego obowiązku przepis wiąże jedynie odpowiedzialność odszkodowawczą *culpa in contrahento*.³⁵

³³ Z. Radwański, System... op. cit., s. 99-102.

³⁴ Z. Radwański, Wykładnia... op. cit., s. 183-192.

³⁵ Ibidem, s. 184.

Jeśli strony same nadały „milczeniu” znaczenie oświadczenia woli, albo też, gdy według uzasadnionego oczekiwania odbiorca tak go zinterpretował, uznać można, że „milczenie” stanowi wyraz oświadczenia woli i wówczas dokonać jego wykładni zgodnie z ogólnymi regułami semiotycznymi i wskazaniem ustawowymi. Wśród tych ostatnich istotny jest art. 65 kodeksu cywilnego z uwagi na odwołanie do zasad współżycia społecznego, w których dominującą rolę mają względy słuszności, pozwalające nie tyle kształtować treść stosunku prawnego powstałego w wyniku „milczącego” oświadczenia woli, ile w świetle społecznych obyczajów przyzwolicie reagować na oczekiwania drugiej strony.

Istotną wskazówką przy dokonywaniu interpretacji „milczącego” oświadczenia woli może być ukształtowana pomiędzy stronami praktyka. Wskazał na to Sąd Najwyższy, który w swym orzeczeniu stwierdził, że na mocy art. 60 kodeksu cywilnego, strony mogą w sposób dorozumiany dokonać zmiany postanowień umownych, w szczególności poprzez tolerowanie zachowań drugiej strony.³⁶

Należy pamiętać, że w celu ochrony autonomii prywatnej podmiotów prawa cywilnego, w każdym przypadku proces wykładni „milczącego” oświadczenia woli należy przeprowadzać z zachowaniem dużej ostrożności przy stosowaniu jej reguł.³⁷

12.4. *Protestatio facto contraria non velvet*

Ta ukształtowana prawdopodobnie w średniowieczu w nawiązaniu do rozwiniętej przez kanonistów instytucji *protestatio* paremia, oznaczała słowną deklarację wyjaśniającą lub akceptującą pozycję (sytuację) prawną oświadczonego. Odwoływała się ona do sprzeczności pomiędzy treścią złożonego oświadczenia a stworzonym faktem, dając pierwszeństwo temu ostatniemu. Można ją uznać za szczególną postać zasady, w myśl której „nie można uznać czyje-

goś postępowania, jeżeli jest ono niezgodne z faktem przez niego stworzonym”.

W polskiej doktrynie prawniczej paremia ta spotkała się zarówno z uznaniem, jak i z krytyką. Na gruncie polskiego prawa paremie można traktować tylko jako wyrażające pewne ogólne mądrości zwroty, użyteczne wówczas, gdy ułatwiają argumentację prawniczą poprzez odwołanie się do zawartych w nich maksym. Jednakże żadna z nich nie posiada normatywnej mocy.

W związku z tym, że paremia *protestatio facto contraria non velvet* funkcjonuje w odniesieniu do konkludentnych oświadczeń woli, należy zaznaczyć, że chodzi tu o rozwikłanie kolizji, jaka może się pojawić w komunikatywnej sytuacji, pomiędzy znaczeniem wyrażonym w werbalnej protestacji a sensem rekonstruowanym na podstawie innego niewerbalnego zachowania się osoby oświadczonej. Dokonując wykładni należy zwrócić uwagę, czy podmiot, którego dorozumiane, niewerbalne zachowanie mogłoby być interpretowane przy pomocy reguł kulturowych jako oświadczenie woli o określonej treści, nie wyraża czasem słownego zastrzeżenia (protestacji), by zapobiec takiej interpretacji, bądź ją uchylić.

Pogląd ten podzielił Sąd Najwyższy, który w swym orzeczeniu stwierdził, że jeżeli upłynął okres, przez jaki podmiot zobowiązany był do płacenia świadczenia alimentacyjnego i podmiot ten nie chce aby jego zachowanie polegające na dobrowolnym kontynuowaniu świadczenia odczytywane było jako jego oświadczenia woli o przedłużeniu obowiązku alimentacyjnego, lecz wyłącznie jako jego akt dobrej woli bez zobowiązania na przyszłość, może to skutecznie oświadczyć.³⁸

Mając na względzie powyższe uwagi, należałoby przyjąć wbrew sugestii płynącej z paremii *protestatio facto...*, jedną ogólną kolizyjną regułą interpretacyjną przykładającą większe znaczenie do wypowiedzi językowej, gdyż za takim podejściem przemawia fakt, że komunikacja je-

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 05.12.1979 roku II CR 348/79 OSN 1980, Nr 9 poz. 168.

³⁷ Z. Radwański, System... op. cit., s. 102-104.

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24.11.1981 roku OSN 1982, poz. 106.

zykowa pozwala na pewniejsze i dokładniejsze przekazywanie myśli i intencji podmiotów prawa w ich wzajemnych relacjach. Nikt nie może być bowiem pozbawiony możliwości nadania swojemu zachowaniu innego sensu, niż ten, który w świetle przyjętych zwyczajów może być odczytany z jego zachowania, jako konkludentne oświadczenie woli, a najlepszą do tego drogą jest właśnie kod językowy, przez który podmiot może określić swoje stanowisko.

Ogólna zasada interpretacyjna nakazująca odbiorcy oświadczenia woli rozpatrywać zamiary oświadczającego przy uwzględnieniu konkretnej sytuacji komunikacyjnej nie pozwala *a priori* odrzucić sensu jego oświadczenia indywidualnie określonego w werbalnym komunikacie, na rzecz sensu zachowania społecznie typowego, gdyż każdy człowiek zgodnie z zasadą wolności może zachowywać się dowolnie, także nietypowo w stosunku do ogólnie przyjętych konwencji i należy to uwzględnić, by nie deformować sensu jego intencji. W przypadku odstąpienia od wskazanych zasad, fundamenty, na których oparta jest instytucja czynności prawnych zostanie obalony, gdyż przestanie ona funkcjonować jako prawny instrument umożliwiający podmiotom prawa kształtowanie, zgodnie ze swoją wewnętrzną wolą, własnej sytuacji prawnej, gdyż przypisywać mu można będzie takie intencje, których w ogóle nie żywił i przeciwko którym protestował w sposób dostrzegalny drugiej stronie, a zatem w sytuacji, w której nie ma podstaw do obejmowania jej zaufania większą ochroną niż oświadczającego.

Jednakże należy zauważyć, że „protestacje” powinny mieć także pewne granice, których należy szukać w obowiązujących przepisach prawa cywilnego, a w szczególności w ogólnych zasadach rządzących czynnościami prawnymi. Tam, gdzie podmiotom prawa nie przysługuje autonomia woli, nie mogą one własnymi „protestacjami” wpływać na treść ważnie dokonanej czynności prawnej, a także nie mogą one służyć interpretacji oświadczeń

woli w przypadkach, w których obowiązujące przepisy wiążą powstanie skutków prawnych ze zdarzeniami prawnymi innego rodzaju (np. czynami niedozwolonymi).

Istotny jest także czas złożenia „protestacji”, ponieważ w przypadku, gdy zastrzeżenia lub wyjaśnienia dotarły do drugiej strony już po dokonaniu czynności prawnej, zwłaszcza po przyjęciu oferty, wówczas nie są one wiążące dla adresata.³⁹

W przypadku masowego obrotu prawnego, w ramach którego dominują czynności konkludentne, w odniesieniu do „protestacji” należy zaznaczyć występowanie dwóch sytuacji.

Pierwsza z nich to taka, gdy „protestacja” ma zapobiec powstaniu w ogóle stosunku zobowiązaniowego, odnosząc się do koniecznych elementów czynności prawnych. W sytuacji tej kolizyjna reguła interpretacyjna uchyla uznanie niewerbalnego zachowania się podmiotu prawa (działanie lub milczenie) za oświadczenie woli, a co za tym idzie także za czynność prawną. Pogląd ten podzielił Sąd Najwyższy, trafnie zajmując stanowisko, że w przypadku wystawienia w widocznym miejscu w księgarni, książki z wywieszką „sprzedaż zamknięta, przydział dla nauczycieli”, tak wyraźnie werbalnie zastrzeżone stanowisko składającego oświadczenie woli w postaci oferty sprzedaży przedmiotowej książki, skutecznie modyfikuje sens złożonej ofert na ofertę nieskierowaną do każdego podmiotu, lecz do wąsko określonego kręgu podmiotów wskazanych w zastrzeżeniu, a w związku z tym, podmioty nienależące do wskazanego kręgu, nie zawierają umowy sprzedaży przez proste przyjęcie oferty.⁴⁰

Drugą sytuacją jest taka, gdzie „protestacja” ma na względzie jedynie elementy niekonieczne (nieistotne). Jeżeli okazałoby się, że taka „protestacja” jest sprzeczna z ustawą bądź zasadami współżycia społecznego, to na mocy art. 58 kodeksu cywilnego nie może zostać uwzględniona w procesie wykładni treści czynności praw-

³⁹ Z. Radwański, System... op. cit., s. 104-106.

⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31.07.1985 roku III CZP 36/85 OSP 1986, Nr 6, poz. 110.

nej, która pozostaje ważna w pozostałym zakresie. Klasycznym przykładem takiej sytuacji będą wszelkiego rodzaju wywieszki i ogłoszenia wyłączające odpowiedzialność sprzedawcy za wady towarów w sytuacji, gdy jest to zakazane, jednakże nieważność takich informacji, nie powoduje nieważności zawartej umowy kupna-sprzedaży. Podobna sytuacja występuje w przypadku ogłoszeń wyłączających odpowiedzialność różnego rodzaju zakładów gastronomicznych za rzeczy przyniesione przez klientów, gdyż podstawą odpowiedzialności nie jest tu samodzielna umowa przechowania, lecz umowa podstawowa, którą jest umowa o usługi gastronomiczne zawarta z chwilą wejścia klienta do zakładu.⁴¹ Jeżeli prowadzący zakład poprzez wywieszki wyłącza swoją odpowiedzialność, to takiego rodzaju „protestacje” należy traktować jako nieskuteczne, jednakże w takim sensie, że według tej wskazówki ustalony nieistotny element czynności prawnej, jako sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, bądź wykraczający poza zakres swobody kontraktowej określonej art. 353¹ kodeksu cywilnego, nie liczy się w stosunkach prawnych. W tym zakresie treść czynności prawnej jest określana poprzez zawarte między innymi w art. 56 oraz art. 353¹ kodeksu cywilnego, obiektywne wskazania, którymi są zwyczaje i zasady współżycia społecznego, a także właściwości (natura) danego stosunku zobowiązaniowego.⁴²

13. Projekt nowelizacji kodeksu cywilnego

Obowiązujący od 1 stycznia 1964 roku kodeks cywilny był już wielokrotnie nowelizowany. Jednakże takie fragmentaryczne zmiany, choć potrzebne z uwagi na konieczność dostosowania polskich regulacji cywilistycznych do współczesnych potrzeb społeczno-gospodarczych oraz wymogów unijnych, doprowadziły do zachwiania spójności kodeksu i jednocześnie nie sprawiły, że stał się on bardziej kohe-

rentny z postulatami opracowanymi dla wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej. Dlatego też pojawiła się konieczność opracowania nowego kodeksu cywilnego, który usunąłby wszelkie niespójności, scaliłby cywilistyczne regulacje rozrzucone po wielu ustawach, uwzględniłby regulacje europejskie i ustaloną praktykę międzynarodową oraz spełniłby oczekiwania zarówno przedstawicieli nauki prawa jak i uczestników obrotu prawnego.

Powołana do przeprowadzenia prac kodyfikacyjnych Komisja Prawa Cywilnego w październiku 2008 roku przedstawiła projekt nowelizacji Księgi Pierwszej Kodeksu Cywilnego.

W opinii Komisji kodyfikacyjnej, dotychczasowa regulacja przyjęta w art. 65 kodeksu cywilnego zawiera „zbitkę dyrektyw interpretacyjnych”, które tworzą mało transparentny system określający reguły ich stosowania. Ponadto z regulacji tej nie wynika dość jasno, które wartości są preferowane przy dokonywaniu wykładni oświadczeń woli. Dlatego też, mając być przydatnym narzędziem podmiotu interpretującego, najpierw sam przepis art. 65 musi stać się przedmiotem „skomplikowanych zabiegów interpretacyjnych”. Mając powyższe na względzie, Komisja kodyfikacyjna uznała, że przepis ten wymaga zmian w postaci modyfikacji zamieszczonego w nim unormowania, jednakże przy zachowaniu kombinowanej metody wykładni oświadczeń woli nawiązującej zarówno do kryteriów subiektywnych, jak i obiektywnych.

W projekcie nowego kodeksu cywilnego, w odniesieniu do przepisów o interpretacji oświadczeń woli, przyjęty został szczegółowy model normatywny wykładni, przyjmujący wiele dyrektyw interpretacyjnych, które można określić mianem ogólnych i szczegółowych. Dokonując systematyki przepisów, rozdzielono dyrektywy interpretacyjne na dotyczące interpretacji oświadczeń woli i dyrektywy odnoszące się do umów. Jednakże wszystkie dyrektywy, niezależnie od tego czy dotyczą oświadczeń woli, czy też umów, zostały zgrupowane w jednym miejscu, tj. Księdze I, w tytule

⁴¹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.11.1985 roku III CZP 387/85 OSN 1986, Nr 10, poz. 163.

⁴² Z. Radwański, Wykładnia... op. cit., s. 199-202.

IV dotyczącym czynności prawnych i poświęcono im cały osobny dział II pt. Interpretacja oświadczeń woli, zawierający dziewięć artykułów. Należy przypomnieć, że w obowiązującym kodeksie cywilnym wykładnia oświadczeń woli uregulowana jest tylko w jednym artykule. Rozdzielając dyrektywy interpretacyjne na dotyczące interpretacji oświadczeń woli i odnoszące się do umów, w art. 84 projektu przyjęto, że przy dokonywaniu interpretacji oświadczeń składanych indywidualnemu adresatowi, zasadniczą rolę odgrywałaby reguła nakazująca przyjąć takie rozumienie oświadczenia woli, jakie przyjęłaby rozsądna osoba znajdująca się w sytuacji adresata oświadczenia. Natomiast w przypadku interpretacji umów, na mocy art. 86 projektu, znaczenie miałyby przede wszystkim reguła dająca prymat wspólnemu zamiarowi stron.

13.1. Względędy rozsądku i słuszności

Zasadniczymi elementami wpływającymi na interpretację oświadczenia woli, zgodnie z art. 85 projektu, są okoliczności, w których oświadczenie woli zostało złożone oraz względy rozsądku i słuszności. Relacja zachodząca pomiędzy okolicznościami złożenia oświadczenia woli a względami rozsądku i słuszności polega na tym, że oświadczeniu woli należy nadać takie znaczenie jak tego wymagają, z uwagi na okoliczności, względy rozsądku i słuszności. Przyjęcie takiej treści regulacji pozwoliło na podkreślenie konieczność uwzględniania w procesie interpretacji kontekstu sytuacyjnego towarzyszącego składaniu oświadczenia. Dyrektywa ta odnosi się także do interpretacji umowy, jednakże należy tutaj mieć na względzie, w szczególności okoliczności wymienione w art. 87 projektu, tj.: cel umowy, zachowanie stron przed i po zawarciu umowy, zwyczaj oraz znaczenie przypisywane poszczególnym wyrażeniom w obrocie.

Występująca w art. 65 kodeksu cywilnego klauzula generalna „zasady współżycia społecznego”, w art. 85 projektu została zastąpiona „względami rozsądku i słuszności”. Zamiany tej dokonano zgod-

nie z założeniami wynikającymi z proponowanego systemu klauzul generalnych, którego istota sprowadza się do tego, że w poszczególnych przepisach projektu zamieszczone są klauzule generalne konsekwentnie do pełnionej przez nie funkcji. Wedle założeń przyjętych dla systemu klauzul generalnych, który ma być spójny, a zatem konsekwentny i transparentny, klauzula brzmiąca „względędy rozsądku i słuszności” ma pełnić funkcję interpretacyjną i uzupełniającą.

Projektowane zmiany dotyczące interpretacji oświadczenia woli idą zatem w dwóch kierunkach. Pierwszym z nich jest zmiana brzmienia klauzuli generalnej, która przez zastosowanie właściwej metodologii wykładni i stosowanie prawa ułatwiłaby stworzenie mechanizmu ochrony adresata oświadczenia woli (jego rozsądnych oczekiwań), czy drugiej strony umowy, natomiast drugim kierunkiem zmian jest uszczegółowienie dyrektyw wykładni, które ochronie tej by służyły. Uszczegółowienie dyrektyw polegałoby na wprowadzeniu tzw. ogólnych dyrektyw interpretacyjnych i szczegółowych reguł interpretacyjnych, co pozwoliłoby na wskazanie ich zasadniczych funkcji. Dyrektywy ogólne decydują o ustaleniu relacji pomiędzy wartością, którą jest rzeczywista wola składającego oświadczenie a wolą ustalaną na podstawie kryteriów obiektywnych pozwalających na ochronę odbiorcy oświadczenia. Natomiast szczegółowe dyrektywy określają sposób postępowania w ramach dyrektyw ogólnych według bardziej szczegółowych zasad, a gdy uzyskany po ich zastosowaniu wynik jest niezadowolający, określają sposób dalszego postępowania.

13.2. Rozsądna osoba znajdująca się w sytuacji adresata.

W projekcie nowego kodeksu cywilnego, przy interpretacji oświadczenia woli zasadą jest dyrektywa zamieszczona w art. 84 projektu, nakazująca nadanie oświadczeniu woli skierowanemu do innej osoby znaczenia, jakie nadałaby mu rozsądna osoba znajdująca się w sytuacji adre-

sata oświadczenia. Istotne jest zatem to, co na podstawie znaków wynikających z zachowania się oświadczającego może odczytać adresat, nie zaś to, co oświadczający chciał zakomunikować (jego zamiar, intencja). Jednakże nie chodzi tu o „subiektywny” odbiór adresata, ale o odczytanie komunikatu (oświadczenia woli) z wykorzystaniem kryterium obiektywnego, którym jest wzorzec osoby rozsądnej, tj. osoby o przymiotach adresata, znajdującego się w jego sytuacji w takich samych okolicznościach. Wyjątkiem od powyższej zasady będzie sytuacja, gdy adresat znał lub powinien był znać rzeczywistą wolę (zamiar) składającego oświadczenie, znaczenie tego oświadczenia należy ustalić zgodnie z wolą oświadczającego.

13.3. Hierarchia dyrektyw

Projekt nowego kodeksu cywilnego, przy interpretacji oświadczeń woli pierwszeństwo daje dyrektywie będącej wyrazem teorii oświadczenia, a wartością chronioną jest oczekiwanie i zaufanie adresata. Natomiast w przypadku, gdy zgodnie z art. 84 §2 projektu, zamiarem składającego oświadczenie woli jest nadanie mu swoistego znaczenia, a adresat w chwili składania oświadczenia powinien był o tym wiedzieć, prymat ma dyrektywa opierająca się na teorii woli i interpretacji oświadczenia dokonuje się zgodnie z tym znaczeniem, a wartością chronioną jest wola oświadczającego.

W przepisach projektu znalazła się również regulacja wypełniająca lukę w stosunku do obowiązującego stanu prawnego, zawierająca dyrektywę rozwiewającą wątpliwości co do dyrektyw, jakie mają znaleźć zastosowanie do oświadczeń nie będących oświadczeniami woli. Na podstawie art. 84 § 3 projektu, stosuje się do nich odpowiednio, dyrektywy zamieszczone w poprzednich paragrafach tego artykułu.

W projekcie nowego kodeksu cywilnego w tytule IV dotyczącym czynności prawnych zamieszczono także ogólne i szczegółowe dyrektywy interpretacji umów.

Na pierwszy plan, wśród ogólnych dyrektyw interpretacji umów, wysuwa się zawarta w art. 86 projektu, dyrektywa nakazująca rozumienie umowy zgodnie ze wspólnym zamiarem stron, nawet wówczas, gdy co innego wynika z jej dosłownego brzmienia rozumianego na płaszczyźnie semantycznej i z zastosowaniem reguł syntaktycznych, a zatem zgodnie z zasadami wykładni literalnej. Jeśli zatem wynik wykładni literalnej odbiega od wyniku wykładni subiektywnej, tj. rozumienia umowy „zgodnie ze wspólną wolą”, decydujące znaczenie ma interpretacja czyniąca zadość wymogom teorii woli. W przypadku, gdy nie jest możliwe ustalenie wspólnego zamiaru stron umowy, wówczas na mocy art. 86 § 3 projektu, stosuje się dyrektywę o charakterze obiektywnym w postaci wzorca rozsądnej osoby.

Jeśli wolą stron jest nadanie postanowieniu umowy swoistego znaczenia (dotyczy to również kilku postanowień oraz mniejszych fragmentów tekstu umowy, np. poszczególnych wyrażen), a druga strona powinna była o tym wiedzieć, wówczas zgodnie z art. 86 § 2 projektu, interpretacji umowy należy dokonać zgodnie z tym znaczeniem. Dopiero w sytuacji, gdy druga strona takiej wiedzy nie ma i nie można od niej oczekiwać, że powinna była o tym wiedzieć, należy zastosować kryterium obiektywne.

Druga ogólna dyrektywa wykładni umów została zamieszczona w art. 87 projektu. Głosi ona, że przy interpretacji umowy należy uwzględniać jej cel oraz zachowania stron zarówno przed, jak i po jej zawarciu. W ramach szczegółowych reguł wykładni unormowano:

- 1) zasadę *contra proferentem*, wyrażoną w art. 88 § 1 projektu, która mówi, że w razie wątpliwości co do znaczenia niezgodzonych indywidualnie postanowień umowy, należy przyjąć znaczenie korzystne dla strony, która ich nie przygotowała;
- 2) nakaz przyznania pierwszeństwa postanowieniom negocjowanych indywidualnie, wyrażony w art. 88 § 2 projektu,

- który mówi, że w razie sprzeczności między postanowieniami niezgodnymi i uzgodnionymi indywidualnie, rozstrzygające są postanowienia uzgodnione indywidualnie;
- 3) nakaz interpretacji poszczególnych postanowień w kontekście całej umowy, wyrażony w art. 89 projektu, który mówi, że postanowienia umowy interpretuje się mając na uwadze jej całą treść;
 - 4) nakaz przyjęcia interpretacji pozwalającej na utrzymanie umowy w mocy (*in favorem contractus*), tj. życzliwej interpretacji umowy (*benigna interpretatio*), wyrażony w art. 90 projektu, który mówi, że interpretacja umowy powinna zmierzać do utrzymania jej w mocy;
 - 5) przyznanie pierwszeństwa językowi umowy, w którym była ona w przeważającej części przygotowana, wyrażone w art. 91 projektu, który mówi, że jeżeli umowę zawarto w dwóch lub więcej wersjach językowych, a żadnej z nich strony nie uznały za rozstrzygającą, umowę należy rozumieć zgodnie z wersją językową, która stanowiła podstawę do sporządzenia pozostałych wersji językowych umowy;
 - 6) zasadę tzw. *merger clause* dotyczącą interpretacji umowy w formie pisemnej, wyrażona w art. 92 projektu, która polega na tym, że w sytuacji, gdy w umowie takiej postanowiono, że dokument obejmuje całą jej treść, wszystkie wcześniejsze uzgodnienia stron nie są częścią umowy, ale mogą być wykorzystane do jej interpretacji w ramach kontekstu sytuacyjnego. Umieszczenie zasady *merger clause* w przepisach o interpretacji jest z systemowego punktu widzenia bardziej poprawne niż zamieszczanie jej w przepisach o formie czynności prawnych.

Komisja kodyfikacyjna w uzasadnieniu do projektu nowego kodeksu cywilnego stwierdziła, że bardziej szczegółowa regulacja dyrektyw wykładni jest pożądana, tym bardziej, że w odniesieniu do niektórych rozwiązań przyjętych w prawach kra-

jowych i aktach prawa międzynarodowego istnieją zarówno w judykaturze, jak i doktrynie spore wątpliwości, które dotyczą nie tyle słuszności szczegółowych dyrektyw wykładni, co możliwości ich zastosowania *de lege lata*. Chodzi tu w szczególności o niechęć judykatury do stosowania reguły *contra proferentem* poza obrotem konsumenckim.⁴³ Niektóre z dyrektyw szczegółowych można wyprowadzić z obowiązujących przepisów kodeksu cywilnego. Na przykład regułę interpretacji poszczególnych terminów i postanowień umowy w świetle całości umowy można wywieść z art. 65 § 2 kodeksu cywilnego, a uzasadnienia dla reguły *favor contractus* można poszukiwać w art. 65 oraz art. 58 § 3 kodeksu cywilnego. Jeśli jednak ustawodawca zdecydowałby się na unormowanie jednej szczegółowej dyrektywy, a innych nie, mogłyby powstać spory co do istnienia wystarczającego uzasadnienia ich stosowania *de lege lata*, zważywszy że ustawodawca miał okazję uregulować wykładnię w sposób kompleksowy.⁴⁴

Przyjęty w projekcie nowego kodeksu cywilnego szczegółowy model normatywny wykładni oświadczeń woli przewidujący szereg dyrektyw interpretacyjnych wydaje się być korzystniejszy w stosunku do obecnie obowiązującej regulacji w tym zakresie. Takie szczegółowe uregulowanie dyrektyw i reguł interpretacyjnych pozwoli na uzyskanie przez organy dokonujące wykładni oświadczeń woli przejrzystego narzędzia do przeprowadzania procesu interpretacji bez konieczności ciągłego wywodzenia poszczególnych dyrektyw i reguł interpretacyjnych z poszczególnych norm prawnych.

⁴³ por. art. 385 § 2 kodeksu cywilnego.

⁴⁴ Projekt Księgi pierwszej nowego Kodeksu cywilnego z uzasadnieniem, Komisja Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, Warszawa październik 2008 r.